

TAHT-DÜZÜ NERESİDİR? BU COĞRAFYADAKİ TARİHİ İZLER
Where is The Taht-Düzü? Historical Traces in This Geography

(Makale Geliş Tarihi:25. 09. 2018 / Kabul Tarihi: 20. 11. 2018)

Gürsoy SOLMAZ*

Kerra ALTUĞ**

Öz

Bugün ilçe merkezi Sarıkamış'tan başlayarak Kars'a kadar uzanan düzlük alan orta çağda 10'uncu yüzyıldan itibaren Taht -Düzü diye anılmıştır. Aşağı ve Yukarı Taht diye ayrılan düzlüğün aşağı kesiminin merkezi şimdi Selim ilçesine bağlı olan Verişan/Gürbüzler Kalesi, yukarı kesiminin merkezi ise Kars Kalesi idi. Bu düzlük stratejik açıdan tarihin her safhasında önemli olmuştur. Çünkü düzlüğün Verişan kalesi Erzurum'a doğru Paldun ve Hızar Boğazlarıyla Soğanlı dağlarını aşarak Erzurum tarafına açılan doğal bir geçit özelliği taşırlar.

Taht -Düzü, Verişan Kalesi'nden itibaren sağa Sarıkamış, sola doğru ise Kars'a kadar devam eder. Düzlüğün Kars'a doğru açılan kesimi hariç olmak üzere diğer kesimlerden dağlıktır. Bu düzlüğe Sarıkamış yönünde Karakurt-Keklik vadisi ile geçit vardır. Yine bu düzlüğe Sarıkamış merkezde Yeniköy-Handere yolu ile giriş doğal olarak vardır. Üçüncü bir giriş ise hemen Verişan kalesinin olduğu Soğanlı dağlarındaki Hızar Boğazı-Paldun Gediği ile Kars kalesi, düzlüğün yukarı kesiminin merkezidir. Taht -Düzü buradan Yahni dağlarına kadar doğal olarak uzanır. Taht -Düzü'nün Verişan kalesi civarından itibaren izleri günümüze kadar gelen eski eserlerin izlerini günümüzde de bulmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Verişan, Laloğlu, Kamışlı, Kars, Taht-Düzü.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; Assist. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Letters, Department of History, gsolmaz@atauni.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8922-5104>

**Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; Res Assist. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of History, kerra.altug@atauni.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6895-2292>

Abstract

Today, starting from the district center of Sarıkamış, the flat area dating from the X. century to the Middle Ages was called the Taht plain . The center of the lower section of the plain, which is divided into Lower and Upper Throne, is now the Castle of Transit / Gürbüzler, which is bound to the town of Selim, and the center of the upper section was the castle of Kars. This plane has been important in every aspect of history from a strategic point of view. Because the Verişan fortress of Erzurum has a natural passageway that leads to Erzurum by crossing the Soğanlı Mountains with Paldun and Hızar Straits towards Erzurum.

Taht -Düzü, Sarıkamış to the right from the castle, to the left continues until Kars. The plain is mountainous, except for the section that opens towards Kars. In this plain there is a passage with Karakurt-Keklik valley in the direction of Sarıkamış. The entrance to the flat is also in the center of Sarıkamış via Yeniköy-Handere. A third entrance is the Saganlıd-Bosphorus-Paldun Gedi, which is immediately known as the Visitor's House. Kars Castle is the center of the upper section of the flat. Tahat flat extends naturally from here to the Stony Mountains. From the Verişan Castle of That-Düzü, it is possible to find the traces of the old monuments.

Keywords: Verişan, Laloğlu, Kamışlı, Kars, Taht-Düzü.

Giriş

Osmanlı Sarıkamış'ın batısında yer alan Soğanlı Dağları'ndan Kars'ın doğusundaki Yahniler'e kadar uzanan alana verilen tarihsel adlardan biri de *Taht-Düzü*'dür. X. ve XI. yüzyılda bölgedeki Bagratuni Krallığı zamanında bu ad ortaya çıkmış ve Kars çayı ile bu çaya karışan suların suladığı yayla bu adla anılmıştır (Kırzıoğlu, 1953: s. 282). Bu düzlüğün yukarı kısmının merkezi şimdilerde Kars'ın Selim ilçesine bağlı bir köy olan *Verişan/Gürbüzler*, aşağı kısmının merkezi ise Kars idi. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kars Tarihi* adlı kitabında Taht-Düzü için, halk hikâyelerinde ve türkülerde Soğanlı-Yahniler arasında kalan, suları Kars çayında toplayan düzlüğe "*Takht-Düzü*", "*Takht'in Ovası*", ya da sadece "*Takht*" denilmektedir (Kırzıoğlu, 1953: s. 282) diyor. Çok kısa bir tanımlama ile Taht-Düzü bugünkü Sarıkamış ile Kars arasındaki ovalık arazinin adıdır. Arazi, Kars yönü açık olmak üzere diğer üç taraftan dağlarla çevrilidir. Asıl önemi de bu özelliğindedir. Bu bölgede egemen olan Bagratuni Kralı Abas (928-952) tarafından Kars'ın merkez edinilmesiyle, 928 yılından itibaren burası "*Takht*" ve "*Kıral-Şehri*" adıyla da anılmıştır. Takht adı, Farsça "*pay-taht-başkent*" anlamındadır. Buranın arazisi, ekine ve hayvancılığa pek elverişlidir.

Erzurum'dan gelen yol, Taht-Düzü'nün batısında yer alan ve bu -Düzün merkezi olan Verişan kalesine ve buraya hâkim Soğanlı Dağı'na ulaşınca üçe ayrılır.¹ Bu yollar haliyle Taht-Düzü'ne inen yollardır. Daha açık bir ifade ile Taht-Düzü'ne Erzurum cihetinden üç yönde geçit vardır. Bunlar:

Aras nehri kıyısındaki Karakurt hizasında sola ayrılan Keklik Vadisi. (Günümüzde Karakurt-Sarıkamış karayolu güzergâhı)

Yeniköy-Handere'den devam eden vadi. (Sarıkamış Kalesi diye söylenen kısım buradadır.)

Bardız'dan Kumru dağının Paldun Gediği-Hızır Boğazı yolu. (Taht-Düzü'nün yukarı bölümünün merkezi olan Verişan, bu geçidin hemen girişinde bulunur.)

A. Taht-Düzü'nde Tarihi İzler

Bu geçit yerlerini tarif edecek olursak; Aras vadisi eski nahiye merkezi olan Karakurt hizasından sola doğru bir vadi ile Sarıkamış'a açılır. Keklik Vadisi adıyla anılan bu vadiye Karakale ve Beyaz Kale² hala yıkık halde duran tarihi yapılarıdır ki vadinin sağında ve solunda olarak kontrol amaçlı yapıldıkları bellidir. (Fotoğraf:1-2) Buradan vadiden devamla Kız Kalesi³ (Fotoğraf:3) denilen ayrıca iki kalecik, geçil-

¹ Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Kurmay Başkanı olan Mehmed Arif Bey, 1877-1878 savaşını anlattığı "Başımıza Gelenler" kitabında şöyle yazar: Erzurum'dan gelen yol bu dağa (Allahuekber silsilesi üzerinde yer alan ve Sarıkamış'ın batı yanındaki Soğanlı'ya) ulaşınca üçe ayrılır. Birincisi; Yeniköy-Çakırbaba-Hünkâr-Düzü-Çıplaklı'dan geçer. İkincisi; Micingert-Sarıkamış-Karargan yoludur. Üçüncüsü 'de, Hamamlı yoludur. Bu üç yol Soğanlı dağlarının Erzurum yönünde bulunan Zivin (Süngütaşı) köyünün altında birleşir.

Soğanlı Dağların (2847 m.)'dan geçip Kars ovasına (Taht-Düzü'ne) inecek olursanız durum böyle değildir. O tarafta bu yollar sureti mahsusa da birleştirilemez. Ayrı ayrı Kars'a kadar devam eder. Bardız yoluna kış yolu 'da denilebilir. Soğanlı'dan çıkmadan bir dere içinden geçer. Hızır Boğazından ve bu boğazın Erzurum'a bakan tarafından Çakırbaba denilen yerde Hünkâr-Düzü yoluyla birleşir (Mehmet Arif Bey, İstanbul 1973: s. 84).

² Keklik Deresi vadisinin alt tarafında "Cicik Deresi"nde bulunan Beyazkale ile Karakale'nin isimleri bu hususta dikkat çekicidir. Birisi Farsça "beyaz" diye anılıyorken öteki kalecik Türkçe "kara" olarak anılmaktadır. Üstelik göçebe Türkmenler arasında meydana gelen kavgalarda bir müdafaa yeri olarak kullanıldıkları ihtimali vardır. Halk arasında Hristiyanlık döneminde rahibelerin hapsedildiği bir kale oldukları inancı vardır

Kız Kalesi'nin kuzeye doğru biraz ilerisinde, bugün Kars çevre yolunun ayrıldığı kavşakta bulunan "Toprak Kale" ve bu civar daha ileride Kırankaya (Asbuğa Köyü), Çatak, Yenigazi köyü ve civarında bulunan yakın mesafedeki diğer kale veya kalecikler yörenin önemini ve ne kadar elde tutmaya gerek görüldüğünü gösterir kıstas yapılarıdır (Bkz. Solmaz, 2000: s. 101).

³Sarıkamış'a Erzurum karayoluyla girerken 10 km. mesafededir. Yolun sağ tarafında, orman içinde ve Keklik Deresi'nin aktığı Keklik Vadisi'nde müstahkem bir yerdedir. Alt tarafından akan Keklik Deresi ileride Aras'a dökülür. Derenin aktığı vadi tabii bir yol gibi Aras Vadisi'ne çıkar. Aynı şekilde Aras Vadisi'nden ayrılıp Keklik Deresi ve vadisiyle çıkılan yer Kars -Düzü/Taht-Düzü'nün başıdır. Bu düzlüğün Sarıkamış Soğuksu mevkiindeki kesimlerinde ören yerlerin izleri mevcuttur. Halk bu ören yerlere "peğlik" diyor. Keklik Deresi'nin akarak Aras Nehri'ne ulaştığı Keklik Vadisi'nde ayrıca hal-

dikten sonra Sarıkamış önünde Taht-Düzü'nün başlangıç kısmı diyebileceğimiz yer olan “*Hançerli-Düzü*”ne çıkılır. Güneyden ormanla çevrili olan bu düzlüğün Soğuk-Su denilen orman kıyısında, bir takım yapı izlerine rastlanır. Yöre halkı bu kalıntıları “*peğlik*” diye adlandırmaktadır. Hançerli -Düzü⁴, doğuda Aladağ-Küçük ve Büyük Akbaba dağlarıyla çevrili olarak Selim ilçesine doğru uzanır. Düzlüğün Sarıkamış ile Selim arasında yer alan Asbuğa köyünde İlk çağlarıyla alakalı olarak “*Kıran Kaya*” mevkii ve buradaki harabeler dikkat çekicidir. (Fotoğraf:4-5) “Asbuğa Gölü” de hemen buradadır. Burada çok iri taşlarla harçsız yapılmış duvar izlerine rastlanmaktadır. “*Kıran Kaya*” harabelerinin Urartulardan kaldığı sanılır.⁵ (Kırzioğlu, 1953: s. 42-53; Çilingiroğlu, 1994: s. 59-63; Melikisvili, 1960: s. 37).

Burada harçsız olarak yapılmış duvarlar günümüze kadar gelmiştir. Buranın hemen doğusunda yer alan Aladağ (3138m)'ın zirvesindeki harabeler ile Büyük ve Küçük Akbaba dağlarındaki harabeler ve mezarları da hatırlamak yerinde olur.

kın yine “*Kız Kalesi*” dediği ikinci aynı isimde bir kalecik vardır. Yine halkın “*Beyaz Kale*” veya yine “*Kız Kalesi*” dediği üçüncü bir kalecik Keklik Deresi'nin Belencik, Gecikmez ve Şehitemin köyleri hizasında “*Cicik Deresi*”nde bulunmaktadır. Buradaki Beyazkale/ Kızkalesi'nin hemen karşısında, Karakale isimli başka bir kale vardır. Keklik Deresi'nin Aras'a döktüğü yere yakın Kalabaş (Kral Kızı Kalesi/ Gizli Kale)'ta küçükte olsa çeşitli kalecikler vardır. Yine Keklik Deresi vadisinde “*Dokuzpınar/ Donguz Pınar Kalesi*”, “*Badonun Kalesi*” gibi kale diye adlanan yapılarında varlığını belirtmeliyiz. Küçük bir vadideki bu kaleciklerin varlığı bu mıntıkanın ne kadar kontrole gerek görüldüğünün önemli bir işaretidir. Haliyle Taht-Düzü'ne giriş, bu cihetten sıkıya alınmıştır. Kalelerin inşaat tarzı ile Micingert ve Zivin Kaleleri'nin birbirine benzediği görülür. Kız Kalesi gibi bu kalelerde dıştan düzgün kesme taş, içten ise moloz taş ve aralarda da dolgu malzemesi ve Horasan harcına benzer harç kullanılmıştır. Bu kaleler yöredeki diğer kaleler gibi normal garnizon olmayıp, dağlarda meydana gelen olaylar ve savaşlar olduğu zaman kullanılmış olmalıdır.

⁴ Taht-Düzü coğrafyasında önemli bir alan olan Hançerli -Düzü, Asbuğa Köyü'nde Kıran Kaya harabelerinde sona erer. Ondan sonraki kısım Güllü -Düzü/Selim ovasıdır ki, Kars'a kadar devam eder.

⁵ Urartulara tabi beyliklerden Diauekhini Beyliği, Kars ili ortasından Sarıkamış'tan, Kısır Dağı'na kadar uzayan yerlere karşılık, hatta Aras'tan Çıldır Gölü'ne kadar varan ve eski Vanand/Kars sancağını içerisine alan bir beylik olarak kabul ediliyor. Bu “*Diau-ekhi-ni*” adı, Urartu dilinde Diau-sülalesi yeri anlamına gelir. Urartu kralı I. Arğışti, Sarıkamış (Micingert) kitabesinde anlattığı bilgilere göre “*Diau-ekhini*” beyliğinin başkenti Akhuriani şehrinin, Sarıkamış'ın doğusunda ve Asbuğa Deresi'nin başlarındaki kaleli bir kasaba harabesi yerindeki Kıran-Kaya olacağı zannediliyor. Çünkü bu çevrede oradan başka eski bir harabe yoktur. Urartular'a tabi yöredeki ikinci beylik Abilianikhi beyliğidir. Bu beyliğin toprakları Soğanlı ile Yahniler arasında ve halk ağzında “*Taht-Düzü*” denilen Kars Ovası'na tekabül ediyordu. Urartu kralı I. Arğışti'nin Van kalesindeki yıllığını bildiren kitabede bu kralın M.Ö. 784'de Urartu'nun Abiliani-ekhi ülkesiyle savaşıp itaat ettirdiği, Sarıkamış'ta bulunan bir kitabesinde de Arğışti'nin Akhuria-ni şehrine karşı zafer kazandığı bildirilmektedir. Akhuriani'nin yerini N. Adontz haritasında Kars çayının başı olan Sarıkamış suyunun sağ kıyısında gösteriyor. Bunu Sarıkamış taraflarındaki ararsak, Sarıkamış'ın doğusunda ve Kars-Çayı'na sağdan karışan Asbuğa-Deresi başlarındaki Kıran-Kaya adlı kaleli bir kasaba harabesi yerinde olacağı anlaşılıyor. Çünkü bu çevrede oradan daha eski bir harabe yoktur. Arsaklılar çağında Soğanlı ve Allahakber Dağları'ndan gelen Kars çayının Arpaçayı ile kavuştuktan sonra Aras'a varıncaya kadar olan kısmına “*Akhuryan*” ırmağı denilmesi ve Ermenice metinlerde böylece anılması çok mühimdir. Urartular M.Ö. 585'te Lidya seferinden dönen Med ordusunun o yılın baharında III. Rusa idaresindeki Urartu ordusuna galip gelerek Urartu Devleti'ne son verdiğini eldeki bilgilerden anlıyoruz (Bkz. Kırzioğlu, 1953: s. 42-53; Çilingiroğlu, 1994: s. 59-63).

“Hançerli -Düzü” devamı Selim de “Güllü -Düzü” olarak adlanır. Selim/Güllü-Düzü’nde eski harabeler ayrıca dikkat çeker. Selim-Kekeç-Katranlı ve diğer yakın köylüler bu düzlükteki “oğul veren”e ziyaret amacıyla gelip, kurban keserler.

Taht -Düzü’nün batı tarafında Verişan yer alır. Bugün orman kıyısında bir köy olan Verişan, Fahrettin Kırzioğlu’nun dediği gibi Taht -Düzü’nün yukarı kesiminin merkezidir. Burada “*Yanık Yayla*” diye bilinen yerde, iri taşlar üzerindeki şekiller dikkat çeker. (Fotoğraf: 6-7) Taşların bir yangın sonrası kalmış gibi izlenimi veren görünüşleri burada önemli bir yangın çıktığı izlenimini vermektedir. Önemli bir stratejik öneme sahip olan “*Hızır Boğazı*” ve “*Paldun Gediği*”nin giriş veya çıkışı yeri Verişan (şimdi: Gürbüzler) Köyüdür. Verişan’ın 15 km. kadar doğusunda olan Laloğlu Köyü hizasında, halkın öteden beri “*Meryem Ana*” dedikleri yer, civar Bölükbaş, Çıplaklı, Aşağı Sallıpınar, Laloğlu, Kamışlı Köy halkının ziyaret yeridir. (Fotoğraf:8) Buradaki eski yapı izleri belli olmaktadır. “*Yanık Yayla*” denilen mıntika hemen bu “*Meryem Ana*” denilen yıkıntı yerin batı tarafında yer alan tepelerin (Karadağ) üzerindedir. Buradan kuzeye doğru “*Kız-Bakan*” ve “*Mihrican*” denilen yerlerde eski yapı izlerine rastlanır. Karadağ’dan bir sonraki Yıkılhan/Yıkılan Dağında da eski yapı izleri görmek mümkündür.⁶ Aynı surette bir sonraki Kamışlı Köyü’ndeki taştan koç heykeli hala öteden beri köye hâkim bir tepede durmaktadır. (Fotoğraf:9) Buradan sonra Karakoyunlu kaynaklarında sözü edilen, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde de adı anılan “*Döşkaya*” Taht-Düzü’nün batı tarafındaki önemli bir çıkıntıdır. (Fotoğraf:10) Döşkaya’nın sınırladığı düzlüğün buradaki önemli izler taşıyan bölümü yöre halkının “*oğul veren*” diye isimlendirdiği ve ziyaret ettiği “*Güllü-Düzü*” tam da Selim ilçesinin sınırlarında yer alır.

Taht-Düzü’nün doğu tarafındaki en önemli yapı, Keçivan Kalesidir. Buradan Kars’a doğru uzanan düzlüğün (Kars merkez) Kümbetli Köyü yanındaki eski bir Gürcü kilisesi olan fakat halkın “*kümbet*” dediği yapı dikkat çeker. (Fotoğraf:11) Bu yapının batısında Kars merkez Çağlayan (Hınzırık) Köyü sınırındaki Kümbet, Taht-Düzü’nün Kars’a en yakın yerlerindeki eski yapılarıdır. (Fotoğraf:12) Taht -Düzü, Kars’ta sona erer. Fakat Kars’tan Anı ören yerine bükülen düzlüğü de bu düzlükten saymak mümkündür. Bu düzlük Arpaçay ile doğal olarak sınırını bitirir. Taht Düzü’nün Arpaçay kıyısındaki merkezi de Anı’dır. (Altuğ,2017:s.4) Anı ören yerindeki eserler ise bu düzlüğün ilk çağlardan bu tarafa malum şöhreti için yeterince kanıtlar.

Kars-Erzurum arasında önemli bir stratejiye sahip Taht-Düzü, ilk Selçuklu akınlarından itibaren bu önemini muhafaza etmiştir. 1048 Pasinler, 1055 Kars, 1064 Anı, 1071 Malazgirt Zaferi ve sonrası Saltuklu hâkimiyetine giriş, 1202 yılında Saltuklular’ın hâkimiyetinin son bulmasıyla 1230 yılında Harezmliler, 1243 yılından itibaren de İlhanlılar idaresinde olduğu mutlak olan Taht-Düzü, Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesine de sahne olmuştur. Akkoyunlu, Kara-Yülük Osman ile

⁶ Buradaki eski yapılardan kalan taşlar yakın zamanlarda köylülerce getirilip yapılarda kullanılmıştır.

Karakoyunlu, İskender Mirza 1435 yılında “Gürcistan sınırında Duş kaya/Döşkaya mevkiinde” çarpışmışlar ve sonuçta Karakoyunlular galip gelmişlerdi⁷ (Ebu Bekr-i Tihranî, 2001: s. 78- 81; Metsopski; 1999: s. 204; Sümer, 1984: s. 136; Woods, 1993: s. 95-96).

Timurlu idaresinde de kalan Taht -Düzü'nün doğu sınırında Keçivan Kalesi önemli bir yapı olarak akla gelmelidir. (Fotoğraf:13) Bu kalenin adı miladın ilk yıllarına ait olaylarda geçer⁸ (Kırzioğlu, 1953: s. 409). Romalılar çağında müstahkem şatoların çoğunun yeri, sarp kayalıklardan oluşan tabii bir kale görünümündeki yerlerdi. İşte böyle yerlerden biri de Keçivan Kalesi'nin bulunduğu yer olup, tanınıp işe yaradığı anlaşılıyor (Kırzioğlu,1953: s. 409)⁹.

B. Osmanlı Dönemi

Evliya Çelebi, Kars-Aladağ'ı kuzeydoğusunda ve Taht -Düzü'nün güney bölgesindeki Keçivan Kalesi için “Kecikvan-ı Dûdmân” (Hanedan Kral-ocağı olan Keçivan) dediği gibi, “Evsaf-ı Kal'a-ı Kecivan-ı Şehr-i Dûmân binây-ı Anûşirvan” tabirini de kullanır. Şimdi, Kağızman'a bağlı bulunan Keçivan Köyü'nün içerisinde bulunduğu Keçivan Kalesi'nin doğu ucundaki çok sarp İçkale semtinde, XII. asır Selçuklu tarzında yapılan ve dış duvarlarında beş metre boyunca kabartma ejderha resimleri bulunan türbe/kümbetinin Saltuklu veya Kars Emirliği yahut Kağızman-Oltu Beyliği'nin eseri olduğunu sanılmaktadır (Kırzioğlu, 1953: s. 409).

1514 Çaldıran Savaşı sonrası Yavuz Sultan Selim'in dönüş güzergâhı da Taht-Düzü'dür. Doğudan Anadolu'ya girişte bazen Nahcivan hattını tercih eden tüccarların Ağrı Dağı'nın kuzeyindeki ve Aras boyunu takip eden yolu kullandıkları görülmekte idi. Iğdır, Sürmeli, Kağızman arazisi, Magasberd ve Şüregel'den (Arpaçay) geçen kervanlar, Kars'tan sonra da askeri yolu takiben Döşkaya, Verişan, Soğanlı

⁷ Akkoyunlu Kara-Yülük Osman ile Karakoyunlu İskender Mirza 1435 yılında” Gürcistan sınırında Döşkaya mevkiinde” çarpışmışlar ve sonuçta Karakoyunlular galip gelmişlerdi. Bundan sonra yanında az bir kuvvetle, Erzurum'a doğru gelen İskender ile Kara Yülük kuvvetleri arasında Karaz'da çıkan çetin savaşta zafer, sayıca çok az olmalarına rağmen Döşkaya 'da moral bulan Karakoyunluların oldu. İskender yanına aldığı 700 kişilik bir kuvvetle Kara Yülük'ü hedef almış, onu attan düşürerek başından ağır yaralanmasına sebep olmuştu. Kara Yülük, muharebe meydanından getirildiği Erzurum'da vefat etmişti. Bu savaştan sonra, ağır kayıplar veren Akkoyunlar, beyleri Kara Yülük'ün ölümü üzerine Erzurum'dan kaçarak, gittiler. (bkz: Ebu Bekr-i Tihranî, 2001: s. 78-81; Metsopski; 1999: s. 204; Sümer, 1984: s. 136; Woods, 1993: s. 95-96).

⁸ Milad'ın 3. yılında Roma İmparatoru Avgustus'un torunu Kayus Cesar, “Ordusuyla Kağızman'la Kars -Düzü arasındaki Keçivan'dan ibaret olacağını sanılan Artegeira şehri duvarları yanında bulunuyorken, Artakes Kalesi beği Atton bir rapor sunma bahanesiyle yaklaşarak onu hançerle yaraladı. Kayus Çesar, burada aldığı yaradan ötürü Suriye'ye dönüşünde öldü.

⁹“Kars Tarihi” müellifi Fahrettin Kırzioğlu şöyle yazmaktadır. “Strabon ile Ptolemeus'un Artegeira dedikleri Artagers adıyla anılan Arşarunik (Kağızman-Deresi) kalesidir. Macler'in düşüncesine göre burası, şimdiki Kağızman'da Kerç köyü yerinde idi. Fakat doğrusu Artagers adıyla anılan yer (“Keçivan”) kalesi olsa gerektir.”

Dağları, Zivin, Karaorgan, Horasan çizgisini kullanmakta idiler (Konukçu,1992: s. 221).

Erzurum'un ilk beylerbeyi Mehmet Han (1535-1539) zamanında Osmanlı topraklarına katıldığı anlaşılan Bardız, Verišan, Döşkaya ve Kars bölgesinin, Pasin sancağının Zivin nahiyesine bağlı olduğu görülüyor (Kırzioğlu,1976: s. 165).

1560 yılı itibariyle Kars tarafları şenlendirilmeye başlandı. Kars sancağının diğer adı Bardız olduğu halde, Bardız nahiyesi bu tarihlerde Oltu sancağına bağlı bulunuyordu. Sancak olduktan sonra Kars (Bardız)'ın tahrir edilip edilmediğini bilmiyoruz. 22 Nisan 1560 tarihli mühimme kaydından Kığı Sancağı'nda Lekri nahiyesinin çeri-başısı olan ve Veli ismi ile anılan İl-Beyi'nin kalabalık aşireti bulunduğu ve aşiretinden 150 hane ile Kars kalesi civarındaki Döşkaya, Verišan, Kızıl-Gedik nahiyelerine gelip, 30 köyü şenlettiğini öğreniyoruz (Aydın,1998: s. 276).

20 Mart 1565 tarihinde Verišan Nahiyesinin beş, Döşkaya nahiyesinin üç köyünün, 25-28 Mart 1565 tarihinde ise, Verišan nahiyesinin dokuz, Döşkaya nahiyesinin üç ve Çörk? Nahiyesinin bir köyünün şenletilmek üzere tımara verildiğini görüyoruz (Aydın, 1998: s. 277).

Taht-Düzü'nün sınırları içinde olduğu Kars (Bardız) Sancağı'nın merkez kazasını ve kaç kazadan oluştuğunu bilmiyoruz. Görüldüğü gibi Kars sancağının diğer adı Bardız olduğu halde Bardız nahiyesi bu tarihlerde Oltu Sancağı'na bağlı bulunuyordu. Nitekim Şaban 972/Mart 1565 tarihli iki tahvil defterinde Bardız ve Kop nahiyelerinin tekrar Oltu Sancağına ilave edilmiş olduğu görülmektedir (Aydın, 1998: s. 258).

Kayıtlardan 1560–1565 yılları arasında Kars Sancağının, Kars, Verišan, Çörk, Kızılgedik, Kuzey Döşkaya, Erekli ve Yedi Kilise olmak üzere sekiz nahiyeye ayrıldığını biliyoruz. Ancak bu nahiyelerden Kars ve Kızılgedik nahiyelerinin 1565 yılı başlarında İran'a verildiğini (Aydın, 1998: s. 258) de hatırlatmalıyız.

1579 yılında Pasin Sancakbeği Mirza Ali Beğ; Keçivan, Kağızman, Magasbert ve Anı kalelerini fethetmiştir.

IV Murat, 1635 yılı Temmuz'u başlarında Revan Seferine gidişte, Erzurum-Hanmenzili-Hasankalesi-Çobanköprüsü-Karaçuha-Sanamer-Tumadağı-Soğanbeli-Verišan Kalesi-Döşkaya-Kars yolu ile ilerlemişti. Padişah IV Murat Gazi hünkâr bu dağlardan geçerken at üzerinde iki beyit şiir söylemişti (Aykut, 1984: s. 219-221; Ünver, 1952: s. 567)¹⁰.

¹⁰ O iki beyit şiir şöyledir:

“Muntazırmış saffet-i hengâmıma bu dağlar
Hâl diliyle ellerin açmış duaya çamlar
Gerçi bir vâdi-i dilkeş canfezâ amma ki bu
Ne şarâb-ı nâbi var ne cüyibâr ırmaklar”

1646 yılında Evliya Çelebi, Revan'dan Erzurum'a dönüşünü anlatırken "Kars'tan batı yönüne doğru verimli araziler içinden yola devam ederek Döşkaya menziline geldik. Kars hududunda iki yüz haneli zeamet köyüdür. Oradan inişli yokuşlu bir arazide ve göklere yükselmiş çam ağaçları içinden (bugün o arazide tek bir ağaç yoktur) devam ederek Verişan Konağına geldik. Kars hududunda olup eskiden sancak imiş. Aras nehrinin karşı tarafında olduğu için Van eyaletinden Beyazıd Kalesi hududunda yazılmıştır. Halen Kars alay-beyisi burada oturur. Üç-yüz haneli köydür." (Evliya Çelebi, 1986: s. 643) diyor. Bugün Döşkaya ve Verişan arası asla ormanlık değildir. Böylece Evliya Çelebi'nin yöreden giderken verdiği bilgi ile yöre coğrafyası hakkında fikir sahibi olabiliyoruz. Taht-Düzü'nün önemli akarsuları Kars çayına ulaşır. Zaten Kars yönü hariç olmak üzere Taht-Düzü üç yandan dağlarla çevrilidir.

Sonuç

X.Yüzyıldan itibaren Taht -Düzü olarak anılan Sarıkamış ile Kars arasındaki düzlük geçmişte olduğu gibi bugünde jeostratejik önemini muhafaza etmektedir. Üç tarafı dağlarla çevrili olan düzlük sadece Kars'a doğru açılır. Bu bakımdan Erzurum ile Kars arasındaki Soğanlı Dağı'nın aşıldığı yerde Verişan Kalesi'ne varılır ve Kars-Düzü'ne yani Taht -Düzü'ne inilir. Bu bakımdan Kars'a doğru açılan bu düzlüğün aşağı kesiminin merkezi olan Verişan, Kars'ın haliyle de Erzurum'un doğal supabı gibidir; dense doğru olur. X. yüzyıldan itibaren bu isimle anılması Kars Kalesinin merkez olmasıyla alakalıdır.

Tarif etmeye çalıştığımız coğrafya, değişik tarihlerde yapılan savaşların meydanı ve mekânı olma şansını da kazanmıştır. Yukarıda adını saydığımız yer isimleri aynı zamanda Aralık 1914-Ocak 1915 Sarıkamış İhata Harekâtında,1920 Doğu Harekâtında da adı geçen yerlerdir.

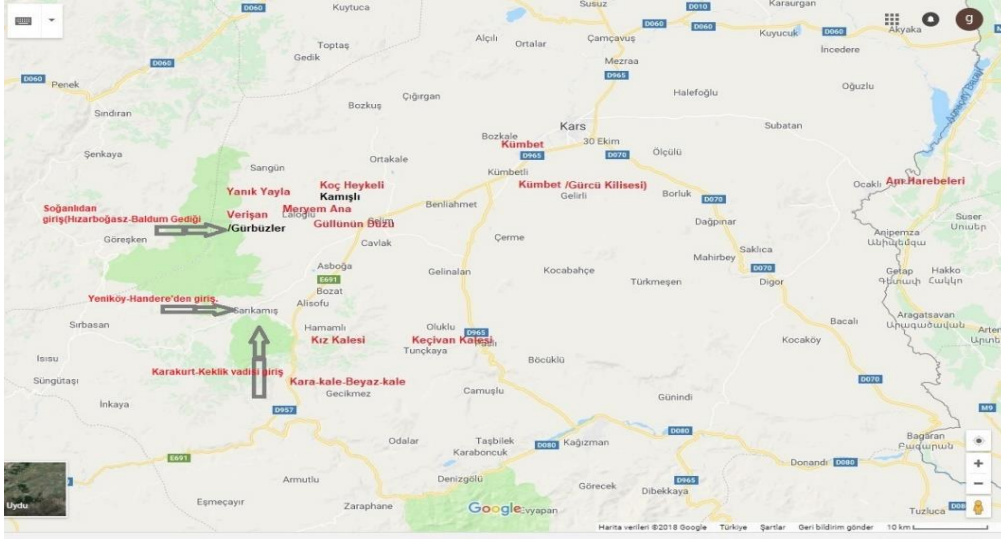
Kaynakça

- Altuğ, Kerra. (2017). *Ortaçağ'da Anı (980-1250)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Aydın, Dündar.(1998) *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara.
- Aykut, Nezihi. (1984). "Revan Seferi Menzîlnâmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, sayı 34 (Prof.Dr. M.C.Şehâbeddin Tekindağ Hatıra Sayısı).
- Çilingiroğlu, Altan.(1994). *Urartu Tarihi*, Ege Üniversitesi Yayınları, Bornova.
- Ebu Bekr-i Tihranî. *Kitab-ı Diyarbekriyye*,(2001). (Çev: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara

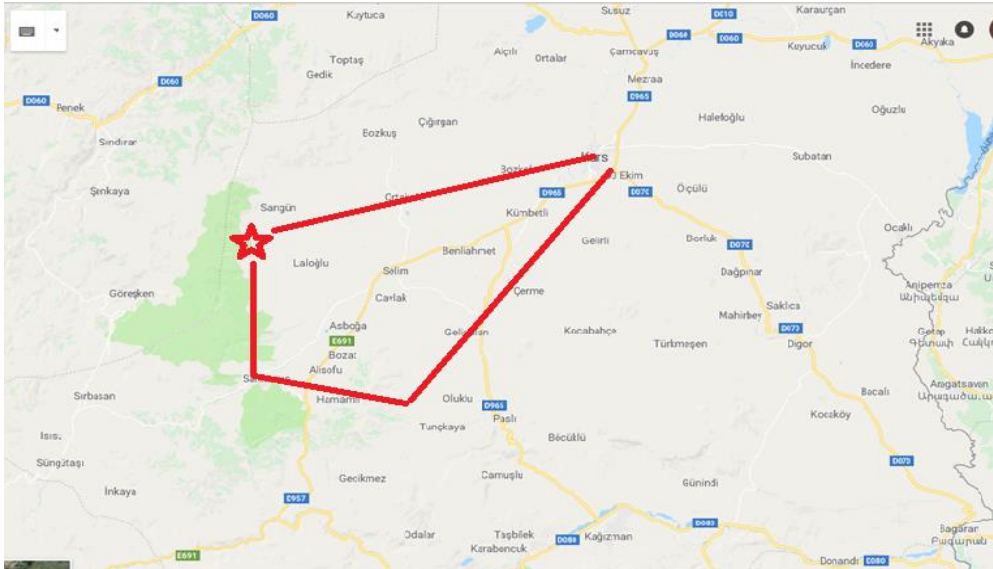

- Evliya Çelebi. *Seyahatname*,(1986). (Sadeleştiren: Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş), , c.1-2, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin.(1953). *Kars Tarihi Taş Çağları'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na Değın ve Ekleme 1534-1921 Yılları Kronolojisi*, I, Işıl Matbaası, İstanbul.
- Kırzioğlu, M.Fahrettin,(1976). *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1976.
- Konukçu, Enver.(1992). *Selçuklulardan Cumhuriyete Kadar Erzurum*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara
- Mehmed Arif Bey.(1973). *93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler*, (Sadeleştiren: Nihad Yazar), İrfan Yayınevi, İstanbul.
- Melikisvili, (1960). G. A., *Urarstkie Klinaobraznye Nadpisi*, Moskova 1960.
- Solmaz, Gürsoy.(2000). *Ortaçağ'da Erzurum-Kars Kaleleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Sümer, Faruk. (1984) *Karakoyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)*, I, 2. Baskı, TTK. Yay., Ankara.
- Toma Metsopski. (1999). "Timurlenk ve Onun Haleflerinin Tarihi" (Azerbaycan Türkçesinden Aktaran: Gürsoy Solmaz), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 11, Erzurum.
- Ünver, Süheyl. (1952). "Dördüncü Sultan Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi" *Belleten*, c. XVI, sayı 64, Ankara Ekim.
- Woods, John E. (1993). *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk 15.Yüzyıl Türk İran Siyaseti Üzerine Bir İnceleme*, (Türkçeye Çeviren: Sibel Özbudun),(Ek Yazılar ve Açıklamalar: Necdet Sakaoğlu), Milliyet Yayınları, İstanbul.

HARİTALAR

Harita 1: Taht -Düzü'ndeki Tarihi İzler

FOTOĞRAFLAR

Harita 2: Taht -Düzü Sınırları

Fotoğraf 1: Karakale Belencik/Şadvan Köyü - Sarıkamış

Fotoğraf 2: Beyazkale/Şadvan Köyü - Sarıkamış

Fotoğraf 3: Kız Kalesi - Sarıkamış

Fotoğraf 4: Kırankaya'da Tarihi İzler

Fotoğraf 5: Kırankaya/Asbuğa Köyü

Fotoğraf 6: Yanık Yayla (Verişan)'da Bulunan Üzeri Yazılı Taşlar

Fotoğraf 7: Yanın Yayla (Verişan)'da Bulunan Üzeri Yazı Taşlar

Fotoğraf 8: Meryem Ana/Laloğlu

Fotoğraf 9: Kamışlı Köyü'ndeki Koç Heykeli - Selim

Fotoğraf 10: Döşkaya

Fotoğraf 11: Çağlayan/Hınzırık Köyü - Kars

Fotoğraf 12: Kümbetli Köyü/Gürcü Kilisesi - Kars

Fotoğraf 13: Keçivan Kalesi